

Mohammed

Mohammed

Perspectieven op de Profeet

Christian Lange

Eerste druk: 2017

Tweede, herziene druk: 2025

Ontwerp omslag: Suzan Beijer

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 4856 858 1

e-ISBN 978 90 4856 859 8

NUR 717

Uitgeverij AUP is een imprint van Amsterdam University Press.

© C. Lange / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2025

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

'Immer zal (...) in de politiek ieder parool het gemakkelijkst aanhang vinden, dat in plaats van een ideaal een tegenstander proclameert, een gemakkelijk grijpbare, handzame tegenstelling, die zich tegen een andere klasse, een ander ras, een andere godsdienst richt (...) Een slechts samenbindend, een supernationaal, een panhumanitair ideaal daarentegen (...) ontbeert natuurlijk voor een jeugd, die haar tegenstander strijdlustig in de oogen wil zien, het optisch indrukmakende.'

– Stefan Zweig

'De liefde voor de Profeet vloeit als bloed door de aderen van zijn gemeente.'

– Muhammad Iqbal

Inhoud

Notitie over translitteratie	9
Inleiding: De drie Mohammeds	11
1. Mohammed volgens de islamitische geschiedschrijving	15
Mohammed is niet dood	15
Mohammed in Mekka	18
Mohammed in Medina	23
De opvolging van Mohammed	27
2. Het probleem van de bronnen	33
Bronnen voor de studie van Mohammeds leven	33
In het volle licht van de geschiedenis?	37
Ketens van overlevertaars en wat ze ons (niet) vertellen	41
Alternatieve bronnen en scenario's	45
3. Mohammed, het mooie voorbeeld	51
Mohammed als leraar en geleerde	51
Mohammed in het islamitische recht	55
Etiquette, ritueel en alledaagse gewoonten	59
De onfeilbare Profeet	63
4. Mohammed in de islamitische filosofie en mystiek	69
Mohammed en de filosofie	69
De hemelreis van de Profeet	73
Mohammed en de mystiek	78
Mohammeds licht	83

5. Mohammed in de islamitische volksreligiositeit, kunst en popcultuur	87
Relieken van de Profeet	87
De geboorte van de Profeet	92
Mohammed in beeld	96
Mohammed in de populaire cultuur	100
6. Westerse visies op Mohammed tot de Romantiek	107
Mohammed en de kruisvaarders	107
Mohammed, aartsketter	111
De verlichte Mohammed	116
Mohammed, genie en held	121
7. Mohammed in de 20e en 21e eeuw	127
Mohammed in de moderne Europese literatuur	127
Mohammed in de moderne Egyptische literatuur	131
Voltaire reloaded	134
Mohammed en het fanatisme	138
Epiloog: De toekomst van Mohammed	147
Verantwoording en literatuur	153
Vertaalde bronnen	153
Literatuur	155
Index	165

Notitie over translitteratie

Weergave en uitspraak van Arabische, Perzische en Turkse woorden en namen leveren altijd problemen op, omdat de alfabetten van deze talen een aantal klanken kennen die in het Nederlands niet bestaan. Woorden waarvoor een algemeen aanvaarde Nederlandse vorm bestaat, worden in dit boek niet getranscribeerd. In de bronvermeldingen tussen haakjes en in de bibliografie aan het eind van dit boek wordt een vereenvoudigde wetenschappelijke translitteratie gebruikt.

Verder is er gekozen voor een zo eenvoudig mogelijk systeem met een minimum aan additionele tekens. Voor medeklinkers geldt:

- ‘gh’ lijkt op een Franse ‘r’ (bv. *revue*);
- ‘kh’ is gelijk aan een Nederlandse ‘g’ (bv. *goed*);
- ‘sj’ en ‘dj’ worden uitgesproken zoals in Engels ‘sh’ (bv. *shine*) en ‘j’ (bv. *John*);
- ‘th’ is gelijk aan de stemloze (harde) Engelse ‘th’ (bv. *thank you*), ‘dh’ aan de stemvolle (zachte) Engelse ‘th’ (bv. *this*);
- een apostrof voor een klinker duidt op een stembandklik (wordt in het Arabisch als een aparte medeklinker beschouwd), vergelijkbaar met in het Nederlands *be’amen*, *ge’soleerd*, *ritu’eel*.

Er zijn maar drie klinkers in het Arabisch: lange en korte ‘a’, lange en korte ‘i’, en lange en korte ‘oe’ (het Perzisch kent ook een ‘e’, het Turks nog een aantal andere klinkers). Waar het dikwijls fout gaat bij de uitspraak van Arabische en islamitische termen is de klemtoon. Daarom wordt in de tekst de klemtoon op lange klinkers hier en daar aangegeven met een streep boven de letter (bv. ‘ā en ī), de klemtoon op korte klinkers met een simpel accent (bv. ‘á en í). Dit helpt om verwarring te voorkomen: zo betekent *háram* (met de klemtoon op de eerste korte klinker) ‘heiligdom’, maar *harām* (met de klemtoon op de tweede lange klinker) ‘verboden’.

Inleiding: De drie Mohammeds

Stel: je leest een boek over de Boeddha waarin het verhaal verteld wordt van een psychisch labiele prins die afstand doet van de troon, zijn gezin achterlaat en de rest van zijn leven als bedelaar doorbrengt, maar waarin niets gezegd wordt over de Boeddha's spirituele crisis en triomf. Of je leest een boek over Jezus dat hem laat zien als een joodse timmerman van onduidelijke afkomst, als een sociaal slecht geïntegreerde, door Palestina zwervende, uiteindelijk gekruisigde rebel, zonder dat je iets leert over wat zijn boodschap was en hoe zijn aanhangers tegen hem aankeken.

Helaas zijn de meeste boeken over Mohammed op deze manier geschreven, doordat ze zich beperken tot de ruwe historische feiten van Mohammeds leven. Soms zijn deze boeken gebaseerd op de islamitische overlevering, soms zijn ze kritisch ten aanzien van de islamitische bronnen en proberen ze ook andere bronnen aan het woord te laten, zoals de niet-islamitische geschiedschrijving en de archeologie. Maar allemaal proberen ze een historische figuur ten tonele te voeren, zonder veel rekening te houden met de betekenis van Mohammed voor de geleefde islamitische vroomheid door de eeuwen heen.

De naakte feiten van Mohammeds leven kunnen echter niet verklaren waarom hij in de gangbare lijsten van de invloedrijkste personen uit de menselijke geschiedenis steevast tot de top drie gerekend wordt. Ze verklaren ook niet waarom zo'n 150 miljoen mannen en jongens in de wereld naar hem vernoemd zijn, en waarom Mohammed – althans als je de varianten meetelt, dat wil zeggen Muhammad, Mehmet, Mamadou, enzovoort, alsmede de afgeleide vormen Ahmad, Ahmet en Mahmoed – in de afgelopen jaren ook in de grote Nederlandse steden de populairste voornaam van nieuwgeboren jongetjes is geweest. Het zou inderdaad geen overdrijving zijn om te zeggen dat Mohammed, naast de Koran, de tweede pijler van de islamitische vroomheid vormt. Waarom dat zo is blijft echter een raadsel

als je de gangbare wetenschappelijke literatuur over de profeet Mohammed raadpleegt.

Dit komt, althans naar mijn mening, omdat over Mohammed in het algemeen gesproken wordt zonder rekening te houden met de bijna veertien eeuwen sinds zijn dood, het lange tijdperk waarin het Mohammed-beeld zowel in de islamitische wereld alsook in het Westen op veelvuldige manieren is gewijzigd en nieuwe contouren kreeg. Dit boek gaat dan ook nadrukkelijk over deze in hoge mate ongelijksoortige perspectieven op Mohammed. Het laat de receptiegeschiedenis van Mohammed door de tijd heen in vogelvlucht de revue passeren. Centraal hierbij staat niet de vraag wie Mohammed *was*, maar wat hij *betekent*.

In de volgende hoofdstukken worden drie Mohammeds naast elkaar gezet. Hoofdstukken een en twee buigen zich over de kwestie van de historische Mohammed, de Mohammed zoals hij op het 7e-eeuwse Arabisch Schiereiland optrad: wat weten wij over hem, en hoe betrouwbaar zijn de bronnen? De daaropvolgende drie hoofdstukken (drie t/m vijf) zijn gewijd aan wat we de Mohammed van de vroomheid kunnen noemen: zij beschrijven de verschillende manieren waarop moslims hun eigen, vaak tegenstrijdige portretten van Mohammed – als wetgever, veldheer, geleerde, filosoof, mysticus en verlosser – gevormd hebben. In de hoofdstukken zes en zeven wordt daarentegen de westerse Mohammed belicht: hoe de Europese beeldvorming van Mohammed, tot op heden, zich ontwikkeld heeft. In de epiloog reflecteer ik tot slot op een aantal Mohammed-beelden die naar mijn inschatting in de toekomst een belangrijke invloed op het islamdebat zullen hebben.

Het boek is gebaseerd op een reeks hoorcolleges die ik sinds 2014 op de Universiteit Utrecht geef. Mijn studenten hebben door hun oprechte en kritische houding een belangrijke bijdrage geleverd aan het tot stand komen van dit boek. Nederlands is niet mijn moedertaal, daarom ben ik de mensen die mijn tekst gelezen en gecorrigeerd hebben grote dank verschuldigd. Megan Trip heeft een eerste versie van de tekst nauwkeurig onder de loep genomen en gecorrigeerd, en daarnaast een nuttige

bibliografie van de Nederlandstalige literatuur over Mohammed samengesteld. In het Departement Filosofie en Religiewetenschap van de Universiteit Utrecht hebben collega's, onder wie enkele die ook bij de Mohammed-cursus betrokken waren, ieder een hoofdstuk becommentarieerd, waarvoor ik hen graag wil danken: Christoph Baumgartner, Pieter Coppens, Maryse Kruithof, Nico Landmann, Umar Ryad en Joas Wagemakers. Vlak voor het opsturen van het manuscript naar de uitgever, heeft Jo Spaans de moeite genomen om stijl en betoog van de gehele tekst grondig op te poetsen. Ik had me geen betere redactrice kunnen wensen. De samenwerking met Saskia Gieling, Chantal Nicolaes, Sarah de Waard en Toon Vugts bij Amsterdam University Press was in hoge mate plezierig voor mij, en ik ben zeer dankbaar voor alle steun die ik van de staf bij Amsterdam University Press mocht ontvangen.

In de jaren sinds het verschijnen van de eerste editie is de actualiteit van Mohammed niet verminderd; de vele tegenstrijdige Mohammed-beelden blijven om voorrang strijden. Ik waardeer het dat Amsterdam University Press, met name Mirte Liebregts, mij aanmoedigde om aan een tweede, gecorrigeerde en op een aantal punten bijgewerkte uitgave te werken. Met deze herziene editie hoop ik dat dit boek nog een tijdje als een handleiding kan dienen voor een beter begrip van wie Mohammed was en is.